

ORGANIZACJE KOMBATANCKIE I PARAMILITARNE NA MAZOWSZU PÓŁNOCNYM W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

VETERANS AND PARAMILITARY ORGANIZATIONS IN THE NORTH PART OF MAZOVIA IN THE INTERWAR PERIOD

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nastąpił wzrost aktywności naszego społeczeństwa, widoczny praktycznie we wszystkich dziedzinach życia. Wszystkie działające dotychczas nielegalnie lub półlegalnie stowarzyszenia mogły oficjalnie rozwijać swoją działalność. Należały do nich m.in. towarzystwa muzyczno-dramatyczne, śpiewacze i kościelne.

W całym kraju, a więc i na Mazowszu, obserwować można było powoływanie zupełnie nowych organizacji o charakterze oświatowym, charytatywnym, sportowym. Powstawały też towarzystwa miłośników regionu lub swojej miejscowości.

W Polsce Odrodzonej, a zwłaszcza w latach 1926-1939 wyjątkowo prężną działalność prowadziły organizacje kombatanckie i paramilitarne. Organizacje kombatanckie tworzyli oficerowie, podoficerowie i żołnierze byłych polskich formacji wojskowych walczących o niepodległość Polski na różnych frontach I wojny światowej, i tu w kraju, ale również w Rosji, lub też we Francji. Mieli oni świadomość, że należy im się uznanie za swoje ofiary podczas walki o niepodległość. Do kombatanatów należało też zaliczyć uczestników wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920 r., wojny polsko-ukraińskiej 1918-1919, powstania wielkopolskiego, trzech powstań śląskich. Byli oni otoczeni legendą, zwłaszcza legioniści, jako ci, którzy szczególnie przyczynili się do wywalczenia niepodległości Ojczyzny. Ogromna większość byłych wojskowych w Polsce okresu międzywojennego czuła się zepchnięta na margines życia społecznego. Na ogół zapomniano o nich podczas obsadzania stanowisk państwowych i samorządowych, o udzielaniu im pomocy materialnej. Na pomoc tę oczekiwali zwłaszcza inwalidzi wojenni.

* profesor zwyczajny, Instytut Historii, Zakład Historii Najnowszej, UMCS w Lublinie

Świadomość, że pomimo zasług, nie zostali docenieni w odrodzonym państwie polskim oraz zwyczajna bieda łączyła kombatantów w stowarzyszenia. Niepewny byt w wolnej Polsce łączył ich i motywował do aktywnych starań o prawo do pracy, do renty, zasiłków, zapomóg czy też zwykłej pomocy materialnej. Łączyła ich także duma z dokonań na polach bitew oraz chęć przekazania swoich doświadczeń z okresu walk o niepodległość.

Największą na Mazowszu Północnym organizacją kombatancką był Związek Inwalidów Wojennych RP¹. W końcu czerwca 1930 r. zrzeszał on blisko 5,5 tys. członków z terenu województwa mazowieckiego. Jego prezesem był wówczas Waław Ściwiarski².

Wielkim osiągnięciem Powiatowego Związku Inwalidów Wojennych RP w Ostrołęce, działającego od 1923 r. było otwarcie w dniu 8 października 1933 r. Domu Inwalidzkiego im. gen. Józefa Bema oraz świetlicy dla inwalidów i rezerwistów. Nastąpiło to w trakcie obchodów 10-lecia Powiatowego Związku Inwalidów Wojennych w Ostrołęce. Uroczystość ta zgromadziła blisko 1500 mieszkańców Ostrołęki i okolic. W „Biuletynie Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny” z 30 listopada 1933 r. czytamy: *„Po nabożeństwie w kościele poklasztornym ks. kanonik Walter w kazaniu swem podkreślił zasługi inwalidów wojennych dla Państwa i zasługi tutejszego Związku jako organizacji uspołecznionej, dbającej o swoich członków i znającej zdrowe podstawy gospodarcze. Następnie inwalidzi, prowadzeni przez swoje sztandary związkowe, przy dźwiękach orkiestry 5 pułku ułanów przemaszzerowali przez miasto, a za nimi maszerowała kompania Związku Rezerwistów, organizacje i cechy ze sztandarami oraz liczne rzesze publiczności. Pochód przybył na błonie przed „Dom Inwalidzki”, gdzie na specjalnie przygotowaną trybunę weszli: pp.: starosta Kulikowski, prezes powiatowy Zw. Rezerwistów - Ludwik Samsel - wielki sympatyk inwalidów, przedstawiciel Ostrołęckiego garnizonu, wiceprezes Zarządu Głównego Zw. Rezerwistów p. Sulczyński i inni”*³.

Poza Związkiem Inwalidów Wojennych RP do najliczniejszych na Mazowszu Północnym organizacji kombatanckich należały: Związek Rezerwistów i b. Wojskowych, Związek Oficerów Rezerwy RP, Związek Podoficerów Rezerwy RP, Związek Legionistów Polskich, Legion Śląski, Stowarzyszenie Powstańców Śląskich, Związek Kaniowczyków i Żeligowczyków oraz Związek Peowiaków⁴.

Okręg Warszawski Związku Oficerów Rezerwy RP (w 1929 r. prezesem - por. rez. Władysław Topczewski) był największym pod względem liczby członków okręgiem w kraju. Według danych z 31 marca 1929 r. liczył on 2.966 członków. Na Mazowszu Północnym koła Związków Oficerów Rezerwy RP powstały

¹ Związek Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej został zarejestrowany 27 listopada 1926 r. w Warszawie, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 1921, nr 1, poz. 36.

² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (FPZOO), sygn. 121, k. 7-8.

³ „Biuletyn Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny” 1933, nr 22, s. 7. Podczas licznych przemówień podkreślono ogromne zasługi prezesa Powiatowego Związku Rezerwistów w Ostrołęce – Ludwika Samsela pełniącego swoją funkcję od 1926 r.

⁴ AAN, FPZOO, sygn. 121, k. 7-8.

w: Ciechanowie, Łomży, Mińsku Maz., Mławie, Ostrołęce i Płocku, zaś jedna delegatura w Sochaczewie⁵.

Poza Związkiem Strzeleckim, wyżej wymienione organizacje kombatanckie skupione były w prosanacyjnej Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (FPZOO), utworzonej w 1928 r. Według znawcy dziejów ruchu kombatanckiego w okresie międzywojennym – Marka Jabłonowskiego, w Polsce „*koncepcja Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny kształtowała się równolegle z koncepcją Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*”⁶.

Pierwszym prezesem FPZOO na Województwo Warszawskie był Jaroszewicz. Od marca 1930 r. funkcję prezesa Federacji Polskiej Związków Obrońców Ojczyzny na m.st. Warszawę i Województwo Warszawskie pełnił płk dr Tadeusz Garbusiński - prezes Związków Oficerów Rezerwy.

W 1930 r. FPZOO zrzeszała 7.463 członków zamieszkałych w Warszawie i 5.582 członków zamieszkałych w województwie warszawskim⁷.

Z Federacją Polskich Związków Obrońców Ojczyzny współpracował utworzony w czerwcu 1933 r. - Związek Żydów Uczestników Walk o Niepodległość Polski (prezesem Zarządu Głównego - Leon Bergman). Jego oddziały powstały na Mazowszu, w Łomży (prezesem - Leon Pfaffer), Mławie (prezes Władysław Proszower) i Płocku (prezes inż. Izajasz Cybulski)⁸.

Zadaniem Związku Żydów Uczestników Walk o Niepodległość Polski było: „*dążenie do wykształtowania się nowego typu Żyda - Niepodległościowca, któryby w oparciu o wielką tradycję czasów walki o Niepodległość Polski, umiał poprowadzić masy żydowskie w duchu serdecznego związania się z Państwem Polskiem, od którego szczęścia i niedoli niewątpliwie zależy byt i dobrobyt milionowych mas żydowskich, od wieków tutaj pracowity żywot wiodących*”⁹.

Członkowie płockiego, łomżyńskiego i mławskiego Związku Żydów Uczestników Walk o Niepodległość Polski brali udział we wszystkich uroczystościach państwowych. Oddział płocki organizował uroczyste obchody ku czci płk. Berka Joselewicza. Jego członkowie opiekowali się grobami poległych Żydów w obronie Płocka w sierpniu 1920 r. Wspólnie z gminą żydowską organizowali święto Paschy dla żołnierzy wyznania mojżeszowego, odbywających służbę wojskową w płockim garnizonie¹⁰.

⁵ *Sprawozdanie z działalności Związku Oficerów Rezerwy RP za czas od 15 VI 1928 do 1 VI 1929 r.*, Warszawa 1929, s. 6-9. Związek Oficerów Rezerwy RP w Warszawie został wpisany do rejestru 16 czerwca 1922 r., początkowo jako organizacja apolityczna, *Dziennik Urzędowy MSW*, 1922, nr 7, poz. 276. Od 1931 r. Związek ten zaczął współpracować z obozem sanacji.

⁶ M. Jabłonowski, *Sen o potęgę Polski. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Olsztyn 1998, s. 59.

⁷ AAN, FPZOO, sygn. 121, k. 1-5.

⁸ *Związek Żydów Uczestników Walk o Niepodległość Polski. Sprawozdanie z działalności za okres od 26 czerwca 1933 do 31 grudnia 1935*, Warszawa 1936, s. 64-80.

⁹ *Ibidem*, s. 17.

¹⁰ *Ibidem*, s. 73-77; J. Szczepański, *Spoleczność żydowska Mazowsza w XIX-XX wieku*, Pułtusk 2005, s. 378-379.

Członkowie organizacji kombatanckich aktywnie angażowali się w organizację uroczystości państwowych: 3 Maja, Święta Niepodległości, odparcia najazdu bolszewickiego na Polskę, ale też Wymarszu I Kadrowej (6 sierpnia). W swej działalności organizacje kombatanckie nawiązywały też do ważnych rocznic historycznych. Koło Związku Oficerów Rezerwy RP w Ostrołęce, przed setną rocznicę bitwy pod Ostrołęką, stoczonej 26 maja 1831 r. zaangażowało się w przeniesienie szczątków uczestników bitwy na cmentarz, przy okazji w budowę boiska sportowego i strzelnicy¹¹.

W świetle zaostżenia się stosunków polsko-niemieckich swoistą wymowę miało zaangażowanie się organizacji kombatanckich północnego Mazowsza w obchody 600. rocznicy zwycięstwa pod Płowcami, zorganizowane m.in. w Łomży oraz wieców protestacyjnych przeciw roszczeniom Niemiec do polskiego Pomorza, zorganizowanych w Pułtusk (14 września 1930 r.) i Łomży (27 września 1931 r. oraz 26 czerwca 1932 r.). Szczególnie uroczysty charakter miały łomżyńskie uroczystości 10. rocznicy odparcia najazdu bolszewickiego na Polskę, połączone z rewią oddziałów 18 DP, licznych oddziałów Przysposobienia Wojskowego oraz otwarciem „Domu Żołnierza” w tym mieście. Gościem honorowym łomżyńskich obchodów był Wojewoda Białostocki - Marian Kościałkowski¹².

Organizacje kombatanckie miały ogromny wkład w szerzenie kultu, legendy Marszałka Józefa Piłsudskiego. Widać to doskonale analizując chociażby założenia i formy działalności jednej z organizacji; Związku Rezerwistów i b. Wojskowych. Jego celem statutowym m.in. było: *„Wychowanie obywatelskie swoich członków w myśl założeń ideologicznych Marszałka Piłsudskiego w kierunku potrzeb Państwa i wojska, wyrabianie wśród członków patriotyzmu i poczucia państwowego, tężyzny narodowej i dzielności żołnierskiej oraz oddziaływanie w tym duchu na całe społeczeństwo”*¹³.

Do autorytetu Marszałka odwoływała się również rota ślubowania organizacji: *„Ja ... wstępując w szeregi Związku rezerwistów, ślubuję: Państwo polskie jest dla mnie dobrem najwyższym, któremu każde inne dobro, a tym bardziej własne podporządkuję; Niepodległości Jego, wywalczonej geniuszem Marszałka Józefa Piłsudskiego i trudem żołnierskim najlepszych obywateli, będę bronić do ostatnich sił i tchu; W pracy mej w szeregach Związku Rezerwistów kierować się będę jedynie i wyłącznie przekazaną nam przez Marszałka Józefa Piłsudskiego ideologią, której zawsze i wszędzie bronić będę”*¹⁴.

¹¹ *Sprawozdanie z działalności Okręgu Warszawskiego Związku Oficerów Rezerwy RP za rok 1930*, Warszawa 1931, s. 17-20.

¹² Archiwum Państwowe m.st. Warszawy (APW), Urząd Wojewódzki Warszawski (UWW), sygn. 50, k. 371; *Na otwarcie Domu Żołnierza i dziesięciolecia obrony Łomży 1920-1930*, Łomża 1930, s. 7-8.

¹³ *Program wychowania obywatelskiego Związku Rezerwistów*, Warszawa 1935, s. 10.

¹⁴ *Związek Rezerwistów*, Warszawa 1937, s. 7 i 15. Do ideału Naczelnego Wodza odwoływało się trzecie z dziesięciu przykazań rezerwisty: *„Przyczyniaj się nieustannie w swej pracy codziennej do budowy potężnej i mocarstwowej Polski w myśl wskazań Twego Ideowego Wodza, Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego”*.

Zgodnie z programem obywatelskim, realizowanym w kołach rezerwistów, wymagano aby każdy z członków tej organizacji kombatanckiej poznał rolę Józefa Piłsudskiego w walce o niepodległość Polski. Aby to osiągnąć proponowano kołom Związku Rezerwistów i b. Wojskowych: udział w uroczystościach ku czci Komendanta, m.in. widowiskach scenicznych zbiorowym śpiewaniu pieśni o Marszałku oraz organizowanie pogadanek i zbiorowego czytania prac autorstwa Józefa Piłsudskiego¹⁵.

Z inicjatywy organizacji kombatanckich wiele rad powiatowych, miejskich i gminnych z terenu Mazowsza Północnego podjęło uchwały o nadaniu Marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu tytułu Honorowego Obywatela. Dobrą okazją ku temu była 10. rocznica odzyskania niepodległości przez państwo polskie. Tytuł Honorowego Obywatela nadały Marszałkowi m.in. w pow. makowskim gminy: Karniewo, Krasnosielc i Płoniawy; w powiecie pułtuskim: miasto Pułtusk i gminy: Gzowo, Kleszewo, Kozłowo, Obryte, Somianka i Winnica; w powiecie warszawskim: Blizne, Cząstków, Falenica, Falenty, Marki, Młociny, Nowy Dwór, Skorosze, Wilanów, Zaborów; w powiecie sierpeckim - miasta: Raciąż, Sierpc i Żuromin oraz wszystkie gminy wiejskie¹⁶.

Szerzeniu kultu Piłsudskiego służyły organizowane na Mazowszu imieniny Marszałka. Komitety Obchodów Imienia Marszałka Piłsudskiego powstawały najczęściej z inicjatywy Związku Legionistów i Związku Strzeleckiego. W niektórych miastach Mazowsza Północnego, na cześć Marszałka organizowano biegi sztafetowe do Belwederu lub też jak w przypadku Przasnysza od granicy Prus Wschodnich do Belwederu. W wielu miastach, najczęściej w 10. rocznicę odzyskania niepodległości lub odparcia najazdu bolszewickiego na Polskę odsłaniano płaskorzeźby Marszałka i podejmowano uchwały o wznoszeniu jego pomników, np. w Janowie, pow. przasnyski. W niektórych miastach Mazowsza, np. w Ciechanowie odbyły się manifestacje poparcia dla Marszałka w związku z wykryciem zamachu na jego życie¹⁷.

W latach trzydziestych w wielu miastach odsłaniano pomniki, tablice pamiątkowe Polskiej Organizacji Wojskowej. Wiele organizacji POW zorganizowało uroczystości ufundowania i poświęcenia swoich sztandarów. Patronat nad uroczystościami odsłonięcia pomnika POW w dniach 15-16 października 1932 r. w Ciechanowie objęli: gen. Stefan Dąb-Biernacki, prezes ZG POW - gen. Stefan

¹⁵ *Program wychowania obywatelskiego Związku Rezerwistów*, op. cit., s. 40.

¹⁶ APW, UWW, sygn. 26, k. 600-620. W 1928 r. Józef Piłsudski stał się Honorowym Obywatel Mławy i Otwocka. Uchwałą RM w Mławie z 14 marca 1928 r. jedna z ulic tego miasta nosiła nazwę „ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego”, „Samorząd Miejski” 1935, nr 12, s. 681; „Głos Ziemi Płockiej” nr 249 z 16 listopada 1928 r., s. 3; nr 252 z 20 listopada 1928 r., s. 3.

¹⁷ „Głos Ziemi Płockiej” 1929, nr 50, s. 3; „Życie Mazowsza” 1935, nr 3, s. 67-74; *Mazowsze Północne w XIX-XX wieku. Materiały źródłowe 1795-1956*, zebrał i przygotował J. Szczepański, Warszawa-Pułtusk 1997, s. 289. Sztafeta z Przasnysza wysłała „Marszałkowi Piłsudskiemu płonącą pochodnię i symboliczny topór z aktem holdowniczym we wnętrzu rączki”.

Hubicki, gen. Edward Rydz-Śmigły, gen. Juliusz Stachiewicz, prezes BBWR - Walery Sławek oraz wojewoda warszawski inż. Stanisław Twardo¹⁸.

W upowszechnianiu kultu Marszałka Piłsudskiego na Mazowszu Północnym ogromną rolę odegrał – Związek Strzelecki – organizacja paramilitarno-wychowawcza, założony w 1919 r. jako kontynuacja powstałego w 1910 r. ZS we Lwowie i Towarzystwa „Strzelec” w Krakowie. ZS podlegał Ministerstwu Spraw Wojskowych i zrzeszał głównie młodzież pozaszkolną w wieku przedpoborowym. Swoją działalność koncentrował na przysposobieniu wojskowym i wychowaniu fizycznym, jak głosiła dewiza Pierwszego Komendanta ZS „*Każdy żołnierz obywatelem, a każdy obywatel żołnierzem*”. Wiele uwagi poświęcono wskazanym przez Józefa Piłsudskiego zadaniom przekształcenia psychiki narodu, aby wykorzenić nieprawość i zło odziedziczone po zaborach. Celem statutowym ZS było: „*wychowanie obywatelsko-żołnierskie członków dla zbudowania potężnego Państwa w myśl wskazań, jakie nam dał Pierwszy Komendant i Założyciel Organizacji Marszałek Józef Piłsudski*”¹⁹.

Kandydat na „strzelca” musiał opowiedzieć życiorys Marszałka, znać datę jego imienin oraz wskazać na mapie szlak I Kompanii Kadrowej na podstawie książki J. Piłsudskiego „*Moje pierwsze boje*”.

Wiele organizacji kombatanckich, np. organizacja Związku Strzeleckiego w Ostrołęce posiadały własne orkiestry dęte, które uświetniały imprezy o charakterze patriotycznym. Posiadały też swoje świetlice, biblioteki, czytelnie, chóry, ludowe teatry amatorskie. Organizowały wycieczki szlakiem walk narodowyzwoleńczych.

Szczególnie aktywną działalność prowadził Związek Strzelecki, do którego należało także dużo młodzieży wiejskiej. Młodzież strzelecka prowadziła zbiórki na dozbrojenie armii polskiej, opiekowała się pomnikami, grobami powstańców i żołnierzy polskich. Zbierano też żywność, odzież na pomoc zimową dla ubogich. Strzelcy pomagali przy budowie szkół wiejskich i domów ludowych, w akcji zalesiania nieużytków oraz meliorowania i komasacji gruntów. Oddziały ZS wspomagały wiejskie ochotnicze straże pożarne i organizowały pomoc przy pracach polowych u najbardziej potrzebujących gospodarzy. Ważną płaszczyzną działalności „Strzelca” były akcje na rzecz likwidacji analfabetyzmu wśród poborowych rekrutujących się ze wsi.

Związek Strzelecki, podobnie jak i inne organizacje kombatanckie organizowały kursy strzelania dla swoich członków. Częste były też zawody strzeleckie. Podjęto też szeroką akcję zakładania strzelnic sportowych.

Członkowie organizacji kombatanckich wspólnie obchodzili święta kościelne, spotykali się też na oplatku ze swoimi komendantami w wieczory wigilijne i na dzieleniu się jajkiem podczas Wielkanocy. Wszystko to konsolidowało organizację, wzmacniało poczucie więzi i koleżeństwa pomiędzy ich członkami.

¹⁸ „Peowiak” 1933, nr 9, s. 16; B. Umińska, *Polska Organizacja Wojskowa w Obwodzie Ciechanowskim*, Ciechanów 2001, s. 73-77.

¹⁹ *Statut Związku Strzeleckiego*, Warszawa 1936, paragraf 4.

Władze II Rzeczypospolitej duże znaczenie przywiązywały do szkolenia paramilitarnego, którym miało być objęte całe społeczeństwo. Według danych za II półrocze 1925 r. w DOK I Warszawa przysposobieniem wojskowym było objętych 2.941 członków Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, 2.173 członków Związku Strzeleckiego oraz 1.718 harcerzy²⁰.

Zaangażowanie organizacji kombatanckich w przysposobienie wojskowe młodego pokolenia stało się wyraźnie widoczne po dojściu do władzy Józefa Piłsudskiego. Odpowiedziały one pozytywnie na apel Marszałka o konieczności stałej, ścisłej współpracy pomiędzy wojskiem a społeczeństwem. Współpracę tę miał koordynować powołany 28 stycznia 1927 r. Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFiPW), zobowiązany do podjęcia współpracy z Federacją Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (FPZO).

Program przysposobienia obronnego obejmował musztrę, walkę na bagnety, rzut granatem, strzelanie, terenoznawstwo, obronę przeciwlotniczą i przeciwigazową. Podstawową jednostką ćwiczeniową dla młodzieży szkół średnich był hufiec. Od udziału w zajęciach hufca mógł zwolnić tylko lekarz. Zajęcia PO odbywały się po południu w szkole. W maju i czerwcu zajęcia odbywały się na biwakach.

Przysposobieniem obronnym objęta też była młodzież wiejska należąca do Centralnego Związku Młodzieży Wiejskiej, a po rozłamie w ruchu młodzieżowym w 1928 r. - do Centralnego Związku Młodzieży Wiejskiej „Siew” oraz Związku Młodzieży Ludowej. Powyższe akcje miały służyć realizacji hasła „*Ku obronie Rzeczypospolitej*”.

Przysposobieniem wojskowym objęte też były dziewczęta. W ich szkoleniu dużą wagę przykładano do służby sanitarnej i służby w zakresie łączności.

Najliczniejszą na Mazowszu organizacją paramilitarną była Liga Obrony Powietrznej i Przeciwpozarowej (LOPP). Jej działalność zmierzała w kierunku rozwoju lotnictwa i przygotowania ludzi oraz środków do obrony przeciwlotniczej i przeciwigazowej. LOPP organizowała kursy dla instruktorów lotnictwa, propagowała szybownictwo, popierała budowę punktów obserwacji meteorologicznej i lotniczej, propagowała sport spadochronowy i balonowy. Zbierała też pieniądze na zakup masek przeciwigazowych. Członkowie LOPP z Ostrołęki, Łomży i innych miast Kurpiowszczyzny płacili składkę miesięczną w wysokości 50 gr.

W jednym z numerów makowskiego czasopisma „Mazur” z 5 maja 1935 r. zamieszczony został następujący apel: *„Nikt nie powinien wymówić się od złożenia choćby minimalnej ofiary LOPP. Ofiary te bowiem to ubezpieczenie na wypadek wojny, której wybuchu możemy się w każdej chwili spodziewać. A wojna przyszłości, to wojna lotniczo-gazowa, w której ludność cywilna na równi z wojskiem na froncie, a może bardziej jeszcze, będzie narażona na ataki z powietrza. Jedyne wczesne i dokładne przygotowania się do obrony przeciwlotniczo-gazowej biernej może udaremnić ataki wrogich samolotów i zapobiec ich skutkom [...] Ale składka*

²⁰ W 1927 r. na Mazowszu ćwiczenia w ramach przysposobienia wojskowego odbywało 4.222 „sokółów”, zrzeszonych w 180 gminach Dzielnicy Mazowieckiej, P. Rozwadowski, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego 1927-1939*, Warszawa 2000, s. 17-22.

jednorazowa nie spełnia jeszcze swego zadania, dopiero przystąpienie wszystkich na członków do LOPP zapewni trwały rozwój tej, tak koniecznej instytucji...”²¹.

Wyjątkowo aktywną działalność na północnym Mazowszu prowadziła organizacja LOPP w Płocku, licząca około 800 osób. Pierwszym z jej zrealizowanych przedsięwzięć było przekazanie w 1924 r. kwoty w wysokości 18 tys. zł na zakup samolotu. Ceną inicjatywą była budowa lotniska na Kostrogaju o powierzchni 66 ha. W uroczystości poświęcenia części lotniska w dniu 6 listopada 1932 r. uczestniczyła eskadra 22 samolotów.

Charakter paramilitarny miała też Liga Morska i Kolonialna, której zadaniem było pozyskanie jak najszerszych kręgów społeczeństwa do pracy dla morza i na morzu oraz do pełnego wykorzystania polskiego dostępu do Bałtyku dla gospodarczego rozwoju Rzeczypospolitej. W 1937 r. na Mazowszu odnotowano istnienie 120 oddziałów LMiK, zrzeszających ponad 21 członków²².

Ostrołęka była jednym z nielicznych miast na Mazowszu Północnym, które w 1936 r. posiadało aż 4 oddziały LMiK:²³.

Oddział	Członkowie			Razem
	Rzeczywistych	Popierających	Młodzieży szkolnej	
Ostrołęka miasto	60	25	120	205
Ostrołęka wojsko	110	5	-	115
Grabowo	40	44	-	84
Ostrołęka stacja	28	4	59	91

Działalność programowej LMiK prowadzono w czterech zasadniczych kierunkach:²⁴

1. Głoszono hasło Polski silnej na morzu. Chcąc przybliżyć ten cel zbierano fundusze na budowę okrętów (Fundusz Obrony Morskiej).
2. Współpracowano w rozbudowie żeglugi, handlu i rybactwa morskiego.
3. Postulowano uzyskanie przez Polskę kolonii, wolnego dostępu do surowców kolonialnych oraz planowe osadnictwo zamorskie obywateli polskich.
4. Współpracowano w rozbudowie i eksploatacji śródlądowych dróg wodnych.

²¹ „Mazur” 1935, nr 9, s. 7.

²² *Sprawozdanie z działalności Okręgu Województwa Warszawskiego LMiK za 1937 r.*, Warszawa 1938.

²³ *Sprawozdanie LMiK – Okręg Białystok za rok 1935/36*, Białystok 1936.

²⁴ Szeroko na ten temat T. Białas, *Liga Morska i Kolonialna 1930-1939*, Gdańsk 1983, s. 239-261.

Chcąc zainteresować społeczeństwo głoŝonymi hasłami Liga organizowała corocznie na całym obszarze kraju *Święto morza*; była ponadto organizatorem obozów nadmorskich, wycieczek w morze, spływów do morza oraz prowadziła akcję wydawniczą.

Koła LMiK w Ostrołęce, Łomży i innych miastach Kurpiowszczyzny organizowały zazwyczaj w noc świętojańską regaty wioślarskie i pokazy przeźroczy, oraz pogadanki wskazujące na znaczenie wybrzeża Bałtyku i terenów kolonialnych dla Polski. Prowadzono też zbiórki pieniędzy na budowę łodzi podwodnej „Piłsudski”. Na wiecach protestowano przeciwko próbom pozbawienia praw Polski do wybrzeża Bałtyku.

Godna podkreślenia była postawa zawiadowcy stacji kolejowej w Ciechanowie – Eugeniusza Łaskiego, który jeździł po całym Mazowszu z odczytami n.t. „Wybrzeże Polskie” oraz „Gdańsk na tle dziejów Polski”. Jego odczyty były wzbogacane barwnymi przeźrocami²⁵.

Prężną działalność prowadziła LMiK w Płocku licząca w 1935 r. – 1.100 członków. Wspierała budowę stoczni w mieście. Delegacja płocczan – członków LMiK uczestniczyła w wycieczce na Bornholm oraz w przywitaniu w Gdyni niedawno zbudowanego statku „Piłsudski”. Młodzież płocka otoczyła opieką dzieci polskich emigrantów w Brazylii, w stanie Parana, utrzymując z nimi korespondencyjny kontakt²⁶.

Członkowie LMiK, z tytułu opłacania składki członkowskiej w wysokości 1 zł miesięcznie, otrzymywali bezpłatnie miesięcznik „Morze”, korzystali z 10% zniżki przy rejsach statkami po Wiśle i Narwi, przy kupnie biletów do kina oraz podczas przebywania na nadmorskich obozach.

Lektura czasopisma „Morze” stanowiła często inspirację do podejmowania decyzji o nauce w szkole morskiej. Zachęcała do podróży morskich i zwiedzania odległych kontynentów. Dla ostrołęckiej młodzieży wzorem godnym naśladowania był urodzony w Wojciechowicach pod Ostrołęką – kapitan Stanisław Kosko, który po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zgłosił się do Marynarki Wojennej. W 1923 r. był jednym z pierwszych absolwentów Wydziału Nawigacyjnego Szkoły Morskiej w Tczewie. W tymże roku uczestniczył w słynnej podróży szkolnego żaglowca „Lwów” do Brazylii. W 1934 r. jako oficer wachtowy „Daru Pomorza” odbył roczny rejs dookoła świata, który opisał w książce „Przez trzy oceany”, Warszawa 1939. Od lipca 1937 r. kapitan Stanisław Kosko pełnił funkcję dyrektora Państwowej Szkoły Morskiej w Gdyni. Był aktywnym działaczem LMiK. Wchodząc w skład redakcji czasopisma „Morze” napisał wiele artykułów propagujących sprawę Polski na morzu²⁷.

²⁵ *Sprawozdanie z działalności okręgu Województwa Warszawskiego LMiK za 1936 r.*, Warszawa 1937, s. 33-34.

²⁶ J. Szczepański, *Życie polityczne Płocka w okresie międzywojennym (1918-1939)*, [w:] *Dzieje Płocka, t. 2. Historia miasta w latach 1793-1945*, pod red. M. Krajewskiego, Płock 2006, s. 492.

²⁷ J. Szczepański, *Stanisław Kosko (1898-1939)*, [w:] *Wpisani w historię Pułtusza. Słownik biograficzny*, Pułtusk 2001, s. 143-144.

Poza aspektem patriotycznym działalność organizacji kombatanckich i paramilitarnych na Mazowszu miała także aspekt wyraźnie polityczny. Jej członkowie zazwyczaj wspomagali działalność obozu sanacji; najpierw Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, a od 1935 r. - Obozu Zjednoczenia Narodowego. To poparcie dla BBWR, a następnie OZONU szczególnie było widoczne podczas kampanii wyborczych przed wyborami do Sejmu i Senatu oraz w trakcie wyborów samorządowych.

Przed wyborami w 1935 r. udzielono szerokiego poparcia obozowi sanacji, bardzo krytykowanego przez opozycję za uchwalenie konstytucji kwietniowej. Poparcia dla władz państwowych udzielił m.in. Zarząd Powiatowy Związku Rezerwistów w Makowie Mazowieckim. Na łamach „Mazura” z 8 września 1935 r. znalazło się następujące oświadczenie makowskiej organizacji kombatanckiej: *„Stwierdzamy, że tendencyjne szerzone przez szkodników wyborczych wieści, jakoby prawa wyborcze do Sejmu uległy jakimkolwiek ograniczeniom – są świadomym fałszem [...] Potępiamy tych, którzy wzywają do bojkotu wyborców i posłusznie podstawowym prawom Rzeczypospolitej, w dniu 8 września 1935 r. staniemy przy urnach, głosując wedle najlepszego naszego rozumienia na tych, których w sumieniu naszemu uznajemy za najodpowiedniejszych do piastowania godności poselskich”*²⁸.

Władze sanacyjne starały się odwzajemnić to poparcie organizacji kombatanckich starając się pomagać materialnie ich członkom, co szczególnie było ważne w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego lat 1931-1934. Budziło to rozgoryczenie opozycji, organizacji ludowych. Wyrazem tego była np. śpiewana podczas Święta Ludowego 1934 r. na Mazowszu następująca pieśń:

„A zatem u nas, jak i w całym kraju
Należysz do *Strzelca* – to ci pracę dają
A jak nie należysz – Toś jest wywrotowiec
Czy tak być powinno – sam to bracie
powiedz.”²⁹

Rzecz charakterystyczna, że nieprzychylnie stanowisko wobec faktu współpracy organizacji kombatanckich z obozem sanacji na Kurpiowszczyźnie, zajęło duchowieństwo katolickie. Przedmiotem krytyki ze strony duchowieństwa był szczególnie Związek Strzelecki, działający przed rokiem 1926 pod patronatem PPS, a następnie pod patronatem sanacji. Bardzo często prezesami zarządów gminnych Związku Strzeleckiego byli wójtowie, np. wójt gminy Gawrychy – Józef Lemański, nie szczędzący pomocy finansowej dla przedsięwzięć „Strzelca”³⁰.

Spektakularnym przykładem nieprzychylnego stanowiska duchowieństwa diecezji łomżyńskiej do kierunków działalności Związku Strzeleckiego i jego protek-

²⁸ „Mazur” 1935, nr 18, s. 3.

²⁹ Cyt. za J. Odziemkowskim, *Więś i armia w II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1988, s. 58-59.

³⁰ „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 51, s. 6.

torów było, np. odmawianie poświęcenia lokali świetlic ZS. Jeden z proboszczów przyczynę odmowy widział w ideologii Związku Strzeleckiego „*Bądź co bądź mglistej, a właściwie żadnej statutowo do kościoła katolickiego*”³¹. Warto nadmienić, iż negatywne stanowisko wobec ideologii „pracy państwowo-twórczej” zajmowała kuria biskupia w Łomży. Nieugiętym przeciwnikiem sanacji i Marszałka Józefa Piłsudskiego był biskup łomżyński – Stanisław Łukomski³².

Animosje między obozem sanacji a opozycją zaczęły wygasać w obliczu zagrożenia ze strony Niemiec hitlerowskich, u schyłku lat trzydziestych XX wieku³³. Wówczas to organizacje kombatanckie i paramilitarne zapisały piękną kartę mobilizując społeczeństwo do ofiarności na rzecz armii polskiej, do wspierania Funduszu Obrony Narodowej. W powiecie mławskim szczególnie aktywność i pomysłowość wykazały w tym względzie oddziały i koła Ligi Morskiej i Kolonialnej, zaś w powiecie łomżyńskim - organizacje Ligi Obrony Przeciwożarowej i Przeciwigazowej, która też zintensyfikowała akcję szkoleń służących zwiększeniu obronności kraju³⁴.

18 maja 1939 r. w Ciechanowie, podczas uroczystości święta pułku Ułanów Legionowych im. Marszałka Śmigłego-Rydza, społeczeństwo powiatu przekazało temu pułkowi 7 ckm, 4 rkm, 18 karabinów i 17 szabel. Gościem honorowym uroczystości był Generalny Inspektor Sił Zbrojnych – Marszałek Edward Śmigły-Rydz³⁵.

Symboliczny charakter miały zorganizowane w niektórych miastach Mazowsza Północnego w dniach 5-6 sierpnia 1939 r. uroczystości z okazji 25-lecia „Czynu Legionów”. W Ciechanowie, po uroczystym nabożeństwie celebrowanym przez kapelana wojskowego, odbyła się defilada oddziałów WP, organizacji kombatanckich i paramilitarnych, organizacji szkolnych, której towarzyszyły występy orkiestry wojskowej. Odbyły się również liczne kwesty na Fundusz Obrony Narodowej³⁶.

W artykule wstępnym „Głosu Mazowieckiego” z 31 sierpnia 1939 r. czytamy: „*W dniu wczorajszym zostały wydane w Polsce dalsze zarządzenie obronne. We wszystkich miastach i wsiach zarządzenia mobilizacyjne wywołały powszechny entuzjizm [...] Według nadchodzących wiadomości, w wielu miastach idące szeregi rezerwistów zarzucano kwiatami i żegnano z żywiołowym entuzjazmem. Tłumy publiczności razem z rezerwistami wpierały „Rotę” i „Hymn Narodowy*”³⁷.

³¹ Cyt. za J. Gołotę, *Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym*, Ostrołęka 2000, s. 225-226, m.in. poświęcenia świetlicy „Strzelca” w Rzekuniu odmówił ks. Stanisław Szuliński.

³² Ks. W. Gucewicz, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, Lublin 2003, s. 60-61.

³³ R. Juskiewicz, *Wrzesień 1939 r. na Mazowszu Północnym*, Ciechanów 1987, s. 64-65.

³⁴ Ibidem, s. 56-63; „Tygodnik Łomżyński” 1939, nr 35, s. 14; M. Gieleciński, *Wieś mazowiecka wobec świadczeń na rzecz obronności państwa przed wybuchem II wojny światowej*, [w:] *Wieś – chłopcy – ruch ludowy na północnym Mazowszu w XX wieku*, pod red. J. R. Szaflika, Ciechanów 1996, s. 187-191.

³⁵ M. Gieleciński, *Wieś mazowiecka*, op. cit., s. 189.

³⁶ Ibidem, s. 189.

³⁷ Cyt. Za R. Juskiewiczem, *Wrzesień 1939 r. na Mazowszu Północnym*, s. 63.

Wśród poborowych i rezerwistów, którzy szli do Wojska Polskiego by walczyć z hitlerowskim najeźdźcą byli członkowie organizacji paramilitarnych z terenu Mazowsza Północnego.

Oni też zasilili szeregi organizacji konspiracyjnych, oddziałów partyzanckich by walczyć z hitlerowskim okupantem, a po II wojnie światowej – z komunistycznym reżimem. Wówczas to ideały patriotyczne, służące budowie Polski silnej, mocarstwowej, tak bliskiej ideologii organizacji kombatanckich i paramilitarnych okresu międzywojennego zastępowane były hasłami walki o Polskę prawdziwie demokratyczną i suwerenną.

LITERATURA

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, sygn. 121, k. 7-8
- Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Urząd Wojewódzki Warszawski, sygn. 50, k. 371;
Na otwarcie Domu Żołnierza i dziesięciolecia obrony Łomży 1920-1930, Łomża 1930
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
- Biała T., 1983.** *Liga Morska i Kolonialna 1930-1939.* Gdańsk.
- Biuletyn Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny 1933, nr 22*
- Gieleciński M.** *Wieś mazowiecka wobec świadczeń na rzecz obronności państwa przed wybuchem II wojny światowej - Tygodnik Łomżyński 1939, nr 35*
- Gołota J. 2000.** *Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym.* Ostrołęka
- Gucewicz W. 2003.** *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej.* Lublin
- Jabłonowski M., 1998.** *Sen o potędze Polski. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej (1918-1939).* Olsztyn
- Juszkiewicz R. 1987.** *Wrzesień 1939 r. na Mazowszu Północnym.* Ciechanów.
- Mińska B. 2001.** *Polska Organizacja Wojskowa w Obwodzie Ciechanowskim,* Ciechanów
- Odziemkowski J. 1988.** *Wieś i armia w II Rzeczypospolitej.* Wrocław
- Program wychowania obywatelskiego Związku Rezerwistów.* Warszawa 1935.
- Rozwadowski P. 2000.** *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego 1927-1939.* Warszawa.
- Sprawozdanie z działalności Okręgu Warszawskiego Związku Oficerów Rezerwy RP za rok 1930,* Warszawa 1931.
- Sprawozdanie z działalności Związku Oficerów Rezerwy RP za czas od 15 VI 1928 do 1 VI 1929 r.* Warszawa 1929.
- Statut Związku Strzeleckiego* Warszawa 1936.
- Sprawozdanie z działalności Okręgu Województwa Warszawskiego LMiK za 1937 r.* Warszawa 1938.
- Sprawozdanie LMiK – Okręg Białystok za rok 1935/36.* Białystok 1936.
- Szczepański J. 1997.** *Mazowsze Północne w XIX-XX wieku. Materiały źródłowe 1795-1956.* Warszawa-Pułtusk
- Szczepański J. 2001.** *Stanisław Kosko (1898-1939), Wpisani w historię Pułtusza. Słownik biograficzny,* Pułtusk
- Szczepański J. 2005.** *Spółeczność żydowska Mazowsza w XIX-XX wieku.* Pułtusk.

Szczepański J. 2006. *Życie polityczne Płocka w okresie międzywojennym (1918-1939), Dzieje Płocka, t. 2. Historia miasta w latach 1793-1945*, pod red. M. Krajewskiego, Płock

Związek Żydów Uczestników Walk o Niepodległość Polski. *Sprawozdanie z działalności za okres od 26 czerwca 1933 do 31 grudnia 1935*, Warszawa 1936.

STRESZCZENIE

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nastąpił wzrost aktywności naszego społeczeństwa, widoczny praktycznie we wszystkich dziedzinach życia. Wszystkie działające dotychczas nielegalnie lub półlegalnie stowarzyszenia mogły oficjalnie rozwijać swoją działalność. W Polsce Odrodzonej, a zwłaszcza w latach 1926-1939 wyjątkowo prężną działalność prowadziły organizacje kombatanckie i paramilitarne.

Największą z nich był Związek Inwalidów Wojennych RP. Poza nim do najliczniejszych na Mazowszu Północnym organizacji kombatanckich należały: Związek Rezerwistów i b. Wojskowych, Związek Oficerów Rezerwy RP, Związek Podoficerów Rezerwy RP, Związek Legionistów Polskich, Legion Śląski, Stowarzyszenie Powstańców Śląskich, Związek Kaniowczyków i Żeligowczyków oraz Związek Peowiaków.

W latach 30 szczególne znaczenie zyskała Liga Obrony Powietrznej i Przeciwożarowej oraz Liga Morska i Kolonialna.

SŁOWA KLUCZOWE: niepodległość, organizacje kombatanckie, organizacje paramilitarne, Mazowsze, Związek Legionistów Polskich

SUMMARY

After regaining independence by Poland, the increase in the activity of Polish society was visible in almost all fields of the life. The all associations semi-legal as well as illegal, from this time could work officially. In independent Poland particularly during the years 1926-1939. Veterans and paramilitary organizations played very important role.

The biggest one was the Union of War Veterans (of the Republic of Poland). Besides that, the other well-known organizations in the north part of Mazovia were: Związek Rezerwistów I b. wojskowych, Związek Oficerów Rezerwy RP, Związek Podoficerów Rezerwy RP (the Union of Non-Commissioned Officers) Związek Legionistów Polskich (the Union of Polish Legionnaires), Silesia Legion, the Association of Silesian Insurgents, Związek Kaniowczyków i Żeligowczyków and Związek Peowiaków.

In the 1930 s the air and Fire Defence League and Maritime Colonial League were really important.

KEY WORDS: independence, veterans organizations, paramilitary organizations, Mazovia, the Union of Polish Legionnaires

*